

ВІДГУК

офіційного опонента, провідного наукового співробітника Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, доктора філософських наук, професора Олександра Назаровича Сагана на дисертацію Павла Вікторовича Шевчука «Політична теологія радикальної ортодоксії», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Україна переживає перманентну кризу політичних конструктів і попередніх соціальних теорій. Фактично усі роки Незалежності українська еліта намагаються віднайти оптимальний варіант суспільно-політичного устрою, який би влаштував, принаймні, більшість населення. Відійшовши від філософсько-політичної залежності від соціалістичних популістських теорій, українське суспільство все більше наближається до розуміння логіки і необхідності розвитку в країні християнського політичного богослов'я. Адже християнські політичні теологи пропонують свій шлях до загальнонаціональної консолідації та побудови більш справедливого суспільства, яке не лише сповідує, але й застосовує християнські принципи солідарності, доброчесності та загального блага.

Відтак, повністю погоджуємося із ідеєю П.Шевчука що в Україні давно назріла потреба у формуванні власного теополітичного проєкту, який окреслить роль Церкви в добу суспільних перетворень. Ця ідея «особливо актуальна у вітчизняному контексті, адже українські церкви дедалі гостріше усвідомлюють свою відповідальність за майбутнє країни». (ст. 13)

Проте, і це важливо, формування засад української політичної теології, здатної реагувати на проблемні питання сучасності, вимагає переосмислення вже існуючих концепцій політичної теології. Саме на це спрямоване дане дослідження – критичний аналіз інтелектуально-богословських надбань радикальної ортодоксії, виявлення новизни деяких підходів до проблем сучасного суспільства. Здійснений аналіз дозволяє П.Шевчуку справедливо стверджувати, що та широта питань, що їх порушили провідні мислителі радикальної ортодоксії, дозволяють говорити про цей напрям «як про нову і

добре обґрунтовану теологічну систему, що набуває ще більшого впливу в сучасному богословському дискурсі». (ст.56).

Ідеї, порушені у дисертації, дуже суголосні із тими політичними процесами, які нині відбуваються в українському суспільстві. Наприклад, у параграфі 3.3. «Ідейні основи постліберальної політичної теології» автор характеризує реформу «децентралізації», яку запропонували здійснити Дж.Мілбанк й А.Пабст. Йдеться про запровадження відносного самоврядування регіонів, що може не лише покращити економічне становище на місцях, але й ефективно вплинути на політичну ситуацію в країні загалом. «Пропонований суспільний устрій передбачає не розділення, а органічне співробітництво, що здійснюється шляхом створення балансу інтересів центральної і місцевої влади». «Вирішення наднаціональних і глобальних інституційних проблем, що залишаються актуальними, вимагають міжнародної співпраці. Зокрема, мова йде про міграцію, транскордонну злочинність, тероризм, руйнування довкілля та фінансові зловживання». (ст.126-127). Як бачимо, подібні процеси вже відбуваються в Україні.

При цьому Церква, наголошує дисертант, не може мислити себе «лише у категоріях виживання й оновлення, розуміючи свою роль тільки в проголошенні трансцендентних істин». Церква повинна генерувати створення спільноти, що «прагне до свободи і справедливості, які сприймаються як етичні категорії». (ст 97)

З огляду на викладене, тема дисертації не викликає зауважень щодо її актуальності загалом і важливості саме для українського суспільства. Не випадково дослідження здійснене в руслі пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної науки і має безпосередній зв'язок одразу із кількома науково-дослідними роботами, що здійснюються у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова.

На наш погляд, достатньо коректно сформульовані мета і завдання дослідження, визначені напрями наукового пошуку – це зробило можливим досягнення відповідних результатів, сформульованих у тексті дисертаційної роботи і підсумованих у загальних висновках.

Робота також має безсумнівну наукову новизну. Передусім цілком погоджуємося із висновком дисертанта про те, що «переважна більшість актуальних теополітичних теорій зберігає дуалізм сакрального і секулярного, в той час як радикальна ортодоксія ставить собі за мету подолати його, орієнтуючись на середньорічний ідеал синтезу цих сфер». (ст 17-18)

Важливою для стратегії подальших досліджень у запропонованій сфері є висновок П.Шевчука про необхідність «урівноважити оптимістичну антропологію радикальної ортодоксії богословською традицією песимістичної антропології» (ст.18) Адже, як справедливо зазначає дисертант, «акцент на одній з цих характеристик природи людини зумовлює необ'єктивний погляд на реальність, а отже, й появу нежиттєздатної політичної теології». (ст.18)

Вагомим вкладом П.Шевчука в український філософський та релігієзнавчий доробок вважаємо передусім третій розділ дисертації «Соціальний проєкт постліберальної політичної теології у творчості провідних представників радикальної ортодоксії» (ст.107-138), де аналізується причини кризи сучасного політичного та економічного устрою, демократії і міжнародних відносин, а також побудова альтернативної соціальної реальності. Важливим в контексті України є й розгляд питання місця Церкви в публічному просторі.

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження П.Шевчука і не піддаючи сумніву якість отриманих результатів, необхідно зазначити, що воно не позбавлене певних недоліків. А тому висловлюємо ряд зауважень і побажань, що могли б, на наш погляд, удосконалити дослідницьку працю.

1. Дисертант у своїй роботі залишає відкритим питання про можливість розвитку політичної теології радикальної ортодоксії у межах сучасної православної думки, що є важливим в умовах домінування в Україні цієї конфесії. Як відомо, першим почав наголошувати на можливості та необхідності такого розвитку ідей радикальної ортодоксії та формування цілісного синтезу оновленої соціальної доктрини і політичної теології Антуан Аржаковський. Його бачення викликало певні дискусії щодо того, чи можемо ми говорити про повноцінний або частковий розвиток радикальної

ортодоксії у конфесійних межах православної думки. Адже є напрацювання Девіда Бентлі Харта, архимандрита Джона Пантеліймона Мануссакіса, протоієрея Джона Бера, Пантеліса Калаїцидіса, отця Теодора Стиліанопулоса та деяких інших мислителів, які, на наш погляд, вписуються в означені дисертантом рамки радикальної ортодоксії. Проте чи можна віднайти політичну теологію радикальної ортодоксії у православ'ї як цілісний проект, чи це окремі думки? І чи є у дисертанта матеріал для здійснення компаративного аналізу у контексті представленої дисертації? І якщо такі порівняння можливі, то якими могли б бути результати таких порівнянь?

2. П.Шевчук в останньому розділі показує радикалізацію ідей постліберальної політичної теології радикальної ортодоксії, яку здійснив Вільям Кавано. Зокрема цей мислитель, використовуючи аргументацію теології визволення, жорстко критикує капіталізм та наголошує на необхідності формування посткапіталістичного суспільства. Але відкритим у дисертації залишається питання – Чи існують у радикальній ортодоксії протилежні тенденції? Тобто, чи існує часткова відмова від критики капіталізму, від ідей християнського соціалізму.

3. Важливим, проте не дослідженим у дисертації є питання про співвідношення політичної теології радикальної ортодоксії і соціальної доктрини католицької Церкви. Від своїх початків соціальна доктрина католицької Церкви критикує недоліки ліберального капіталізму, пропонує шляхи для розвитку «солідарності знизу», підкреслює значення розвитку церковних та світських спільнот. При цьому соціальна доктрина католицької Церкви критикує намагання запропонувати соціалізм як альтернативу до капіталізму, доводячи необхідність поступових реформ капіталізму. На наш погляд, запропонований компаративний аналіз цих концепцій, а фактично йдеться про пошук ефективних рецептів для успішної соціальної діяльності християн, особливо важливий в українському контексті, де все ще домінує посткомуністичне середовище. А тому ідеї «християнського соціалізму» тут фактично не виходять за межі маргінесу. Виглядає на те, що прийняття і використання певних ідей політичної теології радикальної ортодоксії в

Україні можливе лише за умови надання їм вигляду поміркованих доктрин, певним чином близьких до соціального вчення католицької Церкви. Хотілося б почути думки із цієї проблематики від дисертанта, особливо з огляду на те, що використання соціальної доктрини митрополитом Андреем Шептицьким стало високоефективним у минулому та, на наш погляд, є прикладом для сьогодення.

4. Здійснений у дисертації аналіз критики капіталізму з боку політичної теології радикальної ортодоксії, на наш погляд, здійснений дещо «відірвано» від реалій протестантських спільнот України. Адже тут робляться спроби сформулювати національний проект України майбутнього, побудований на використанні тих ідей лібералізму, що походять від Реформації, та на культивуванні тієї етики праці, яка теж має власне коріння у протестантизмі та була характерною для протестантів України ще кілька десятиліть тому назад. Тому у висновках дисертації чи подальших напрацюваннях дисертанта варто було б звернути увагу на питання про те, якими нині бачиться межі застосування політичної теології радикальної ортодоксії та які він бачить можливості для застосування ідей класичного протестантського лібералізму, християнського реалізму.

5. Для нас видається очевидним, що певна диференціація світського та релігійного існувала завжди, а уявлення про цілісний світогляд, який повністю визначений виключно релігійними цінностями, є типовим для модерної консервативної утопії. Наприклад, для російської релігійної філософії. Наскільки ми знаємо традиційну культуру минулого, секулярний простір завжди має вагоме місце, хоч може і не завжди був пануючим у соціумі. Намагання заперечити наявність у середньовіччі секулярного простору не наукові, якщо знати хоча б про куртуазну культуру та її особливості. У дисертації, на наш погляд, не вистачає систематичного критичного ставлення до тез політичної теології радикальної ортодоксії, зокрема про існування тільки релігійного світогляду в домодерному соціумі, про відсутність світської сфери у домодерній культурі тощо. На наш погляд, дисертант, як самостійний дослідник, має чіткіше означити власну (критичну) позицію і щодо цієї проблематики.

Підсумовуючи зазначимо, що зроблені зауваження мають у своїй більшості рекомендаційний характер для подальшої науково-дослідницької роботи автора і не заперечують концепції і змісту дисертації загалом, цінності одержаних в ході дослідження результатів.

Автореферат дисертації відповідає змісту дисертаційного дослідження. Ідеї дисертації пройшли достатню апробацію – доповідалися на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, а також знайшли своє відображення у 7 наукових статтях, з яких 2 опубліковані в іноземних наукових виданнях.

Відтак вважаємо, що дисертаційне дослідження П.В.Шевчука «Політична теологія радикальної ортодоксії» є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. За своєю актуальністю, новизною і змістом дисертація відповідає вимогам, зазначеним у «Порядку присудження наукових ступенів», затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (із відповідними змінами), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені Г.С.Сковороди
НАН України, доктор філософських наук,
професор

О.Н.Саган

1 грудня 2020 р.

Лідше О.Н. Сагана засвідчую.
Ученый секретар Института философии
имени Г.С. Сковороды НАН Украины.

Р.В. Самчук

